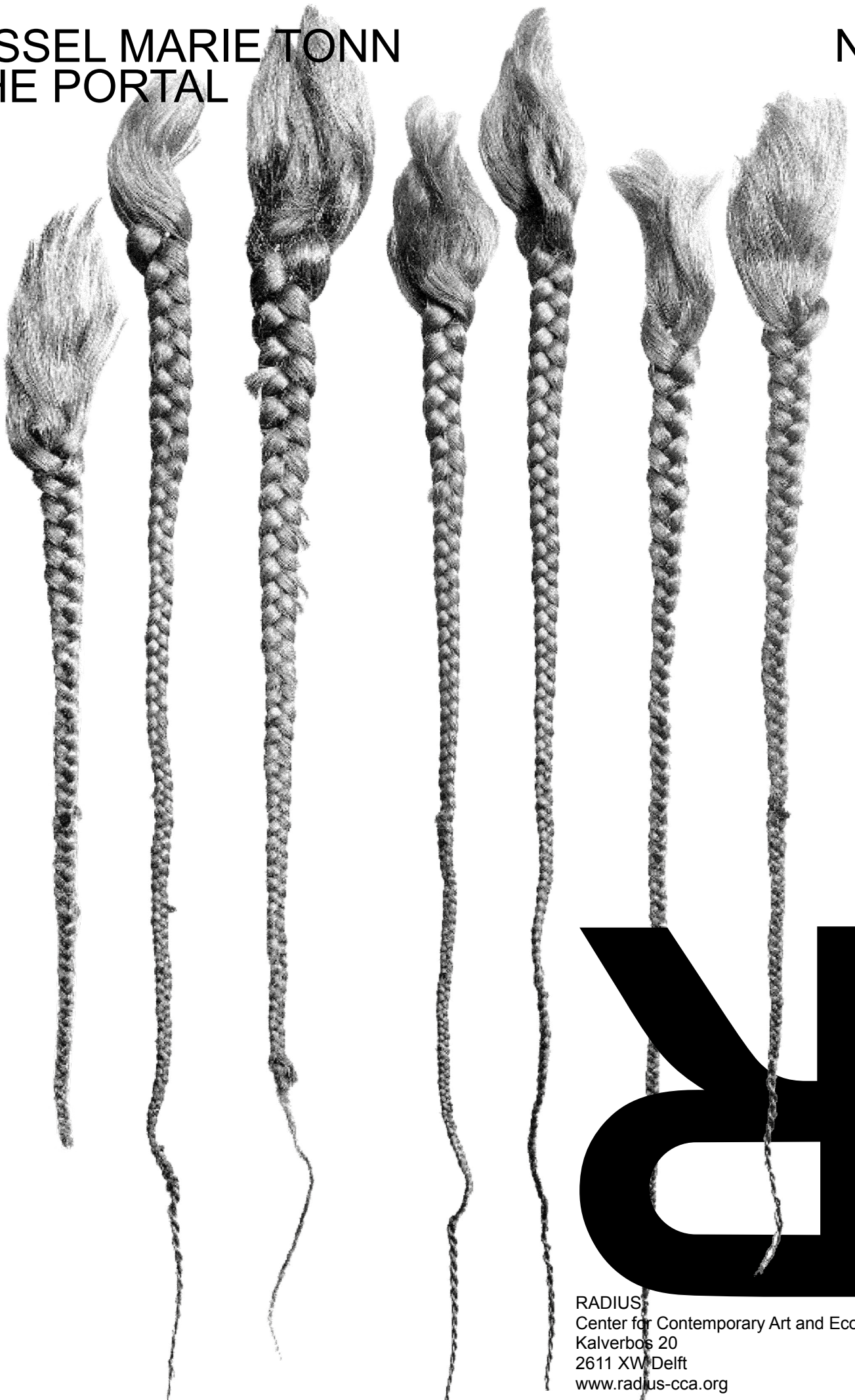

SISSEL MARIE TONN
THE PORTAL

NL

RADIUS
Center for Contemporary Art and Ecology
Kalverbos 20
2611 XW Delft
www.radius-cca.org

Photo by Sissel Marie Tonn. Yde Girl, detail, Drents Museum. 2021

In het gebied dat we nu Denemarken noemen, werd ongeveer 22 eeuwen geleden het lichaam van een overleden volwassen vrouw begraven in een veenmoeras. Een dergelijk drasland bestaat voornamelijk uit veen: een opeenstapeling van ontbindend plantaardig materiaal dat in een later stadium onder bepaalde omstandigheden kan veranderen in een vorm van fossiele brandstof, met name bruinkool en later steenkool. De vrouw werd in 1879 gevonden door een veenarbeider in Huldremose op het Deense schiereiland Djursland, aan het Kattegat. Het lijk was al die tijd bewaard gebleven als gevolg van de specifieke zuurgraad en het gebrek aan zuurstof in het veenmoeras, in combinatie met de seizoensgebonden omstandigheden waaronder het lichaam in het moeras terecht was gekomen. De vrouw was nog volledig aangekleed en had ook een ring om haar vinger, amuletten bevestigd aan haar cape, een ketting met barnstenen kralen rond haar nek en een wilgentak over haar borst. Hoewel in Scandinavië gedurende de ijzertijd de doden normaalgesproken gecremeerd werden, was de vrouw van Huldremose opzettelijk te ruste gelegd in het veen als onderdeel van een offerritueel. Veenmoerassen werden gezien als heilige plekken, als een soort spirituele drempels tussen de wereld van de mensen en het rijk van de goden. Rituelen ter ere van bovennatuurlijke krachten vonden daarom over het algemeen plaats bij veenmoerassen, waarbij soms ook mensen werden geofferd en begraven.

De vrouw van Huldremose is indertijd overgebracht naar het Nationalmuseum (Nationale Museum) van Denemarken in Kopenhagen, waar ze werd geconserveerd en tot op de dag van vandaag onderdeel is van de vaste opstelling. Op diezelfde plek zag Sissel Marie Tonn haar al op jonge leeftijd. Deze eerste confrontatie met een veenlijk zou het begin worden van een langdurige fascinatie die later ook als een belangrijk onderzoeksthema zou opduiken in haar artistieke praktijk. De eerste keer dat ze het onderwerp in haar werk gebruikte was in *Sphagnum Time* (2020-2021). Deze video-installatie heeft ze voor deze tentoonstelling verder uitgebreid tot *The Portal* (2023), een werk dat hier voor het eerst te zien is.

De veenlijken die gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw af en toe werden gevonden op plekken waar veen werd gedolven, kwamen terecht in musea waar ze werden onderzocht en geconserveerd. Vanwege de zichtbare kneuzingen en snijwonden in de lichamen waren archeologen aanvankelijk tot de conclusie gekomen dat het ging om slachtoffers van geweld en misdrijven die vervolgens in het veenmoeras waren gedumpt, vermoedelijk omdat ze gezien werden als paria's volgens de heersende maatschappelijke normen. Ontwikkelingen binnen de forensische techniek aan het begin van deze eeuw hebben echter geleid tot meer genuanceerde verklaringen. Zo denkt men nu dat de kneuzingen en snijwonden op de lichamen waarschijnlijk pas werden aangebracht na overlijden, ergens tijdens de vele duizenden jaren die ze in het moeras hadden doorgebracht. Daarnaast werden ook theorieën over rituele offers steeds populairder, met name naar aanleiding van het onderzoek van Pauline Asingh, de archeoloog die de Grauballe Man bestudeerde, een veenlijk dat zich tegenwoordig bevindt in het Deense Moesgaard Museum. Asingh stelt dat prehistorische Scandinavische gemeenschappen offers brachten om meer grip te krijgen op hun leefomgeving en om de natuurgoden te smeken om gunstige weersomstandigheden. Binnen deze opvatting wordt het veenmoeras gezien als een soort portaal waar mensen konden communiceren met de wereld van de goden, geesten en voorouders.

De enkele veenlijken die gevonden werden, zijn zorgvuldig geconserveerd en worden nu tentoongesteld in musea als populaire objecten waar het publiek zich aan kan vergapen. De moerassen waarin ze gevonden werden, daarentegen, worden al lange tijd verwaarloosd. De voortdurende brandstofwinning ten uitputting door landbouw en ontbossing heeft een vernietigend effect op de omgeving: wanneer het ecosysteem uit balans raakt, zal het veenmoeras immers de CO₂ die er de afgelopen duizenden jaren in is opgeslagen gaan uitstoten. Veenmoerassen werden lange tijd gezien als onderontwikkelde gebieden, maar zijn in feite kostbare ecosystemen die een essentiële rol spelen in de koolstofkringloop aangezien ze de meest efficiënte koolstofputten ter wereld zijn. Zo bevatten de veenmoerassen in Schotland het equivalent van de volledige nationale uitstoot van broeikasgassen gedurende 140 jaar.¹ Naar aanleiding van de gevaarlijke opmars van klimaatverandering begon men zich eindelijk te realiseren dat er een dringende noodzaak was om de veenmoerassen te beschermen. Landen als Denemarken gingen dan zich dan ook buigen over de mogelijkheden om veenmoerassen te gebruiken voor de opslag van CO₂, oftewel koolstofvastlegging.²

1 Martha Henriques, 'The Promise and Danger of Scotland's bog', *BBC Future Planet*. <https://www.bbc.com/future/article/20220802-climate-change-the-promise-and-danger-of-scotlands-peat>

2 Koolstofvastlegging is het langdurig opslaan van koolstof in planten, grondsoorten, geologische formaties en de zee. Koolstofvastlegging kan als natuurlijk verschijnsel voorkomen, maar ook het resultaat zijn van menselijke activiteit. Toenemende zorgen over klimaatverandering als gevolg van grote concentraties kooldioxide in de atmosfeer hebben geleid tot een aanzienlijke belangstelling in mogelijkheden om het tempo van koolstofvastlegging te verhogen door middel van veranderingen in land- en bosbouw en technieken op het gebied van geo-engineering zoals 'carbon capture and storage', oftewel het opslaan en afvangen van kooldioxide. (vertaling van tekst uit Encyclopaedia Britannica)

Met *The Portal* bouwt Sissel Marie Tonn verder op haar artistieke onderzoek naar het veenmoeras. Wat ooit een fascinerende plek was voor contact met geesten, voorouders en goden, is nu een bedreigd ecosysteem dat een sleutelrol zou kunnen spelen in het tegengaan van ecologisch verval. *The Portal* omvat nieuw video- en geluidswerk en keramische objecten. Het is een zintuiglijke verkenning van het veenmoeras waarin gereflecteerd wordt op de culturele en ecologische verstrengelingen van het ecosysteem. Daarnaast wordt een poging gedaan om erachter te komen wat het betekent om mens te zijn, niet alleen in het verre verleden en het heden, maar ook in speculatieve versies van de toekomst. Net zoals de aarde door planten geproduceerde kooldioxide kan neutraliseren, zo compenseert normaal menselijk gedrag de kunstmatigheid van onze leefomgeving. Zullen we dit ecosysteem ooit weer gaan beschouwen als portaal? Bijvoorbeeld omdat we het, vanuit de dringende noodzaak om post-humane subjectiviteit en lichamen te heroverwegen, weer gaan zien als levend organisme dat onlosmakelijk met ons is verbonden?

*

Zoals in alle mystieke stromingen door de eeuwen heen, zou ook in de mystiek van het antropoceen het 'object' van de kennis beschouwd moeten worden als een levend iets dat onlosmakelijk verbonden is met de geest en het lichaam dat ermee in contact komt. Elvia Wik³

In 2021 maakte Tonn 3D-scans van drie veenlijken in het Drents Museum in Assen. Deze scans werden de hoofdpersonen in haar eerdere werk *Sphagnum Time* en worden nu hergebruikt in *The Portal*. De veenlijken uit Drenthe onderscheiden zich van andere exemplaren omdat ze resten van veenmos, of sfagnum, bevatten die vergroeid zijn met de menselijke huid. In de video-installatie bevinden de veenlijken zich in een domein waar ze nooit werden gevonden door de veenarbeiders. Ze hebben hier een post-humane subjectiviteit aangenomen die nauw verstrengeld is met meer-dan-menselijke soorten en entiteiten: zuurhoudend water, sfagnum, ingesloten methaangas en de bacteriële ecosystemen die het veenmoeras onderhouden. In *The Portal* is het veenmoeras uitgegroeid tot een meta-organisme dat een veelheid aan levens, werelden en symbolische betekenissen herbergt. De veenlijken zijn met het veranderende ecosysteem verwikkeld in een dialoog over het co-existeren met de daarin overvloedig aanwezige zuurminnende microben, dwaallichten⁴, sfagnumsoorten, vleesetende planten en offergaven, zoals kwartskristallen, honden en vlechten van menselijk haar.

Het digitale veenmoeraslandschap bevat gelaagde symbolische processen die door de tijd veranderen, zoals de weersomstandigheden, verplaatsingen van pollen, langzaam bewegende mistbanken en de ontbinding van organisch materiaal. Daarnaast heeft het veenmoeras ook te kampen met erosie als gevolg van verontreinigende stoffen zoals 'forever chemicals' (niet-afbreekbare chemische stoffen) die zich bewegen tussen generaties, lichamen en omgevingen en ons zo over onmetelijke tijdspannen met elkaar verbinden.⁵ De laatste jaren heeft Tonn een serie werken gemaakt die geïnspireerd zijn op het begrip 'sentinal species' (letterlijk vertaald: schildwachtsoorten), dat verwijst naar soorten die gebruikt worden om milieuverontreiniging te meten. Voorbeelden hiervan zijn door de mens veroorzaakte aardbevingen in *The Intimate Earthquake Archive* (2016–2020); 'forever chemicals' in de Nederlandse waterwegen in *Water-thieves and Time-givers* (2019); en meest recentelijk de verstrengelingen tussen het menselijke immuunsysteem en de leefomgeving die in toenemende mate vervuild wordt door microplastics in *The Sentinel Self* (doorlopend vanaf 2022).

Tussen de digitale veenlijken zijn hier en daar keramische 'levende sculpturen' neergezet. Ze zien eruit als een soort stellages waar, in potentie, microscopische veenmoerasesystemen zich op zouden kunnen vestigen. De sculpturen zijn geïnspireerd op biosaneringstechnieken die het veenmoeras weer geschikt kunnen maken voor koolstofvastlegging en zo bijdragen aan het herstel van het ecosysteem, en ook op kunstmatig gevormde koraalriffen en hedendaagse stedelijke landbouwmethodes die nieuwe infrastructuur en groei faciliteren. Tonn ontwikkelde de vorm van de sculpturen tijdens een residency bij het EKWC in 2023. Ze zijn opgebouwd uit een chimaera-achtige combinatie van verschillende onderzoekselementen en symbolische stijlvormen, waaronder CT-scans van de organen van veenlijken, wortels en levende planten uit het veenmoeras, en bewegend water. Bij elkaar vormen ze een speculatief veenmoeraslandschap met een veelheid aan symbiotische vormen. In dit landschap is geen sprake meer van een duidelijke scheidslijn tussen wat wel en niet menselijk is – wat nog eens benadrukt dat dit onderscheid in feite nooit heeft bestaan.

3 Elvia Wilk, *The Word Made Fresh: Mystical Encounter and the New Weird Divine*, e-flux journal, nummer 92, juni 2018

4 In volksverhalen is een dwaallicht, of ignus fatuus (Latijn voor 'wispelturige vlam') een spookachtig licht in de atmosfeer dat in het donker gezien wordt door reizigers, met name boven veen- en andere moerassen. Het fenomeen wordt veroorzaakt door het oxideren van fosfine, difosfaan en methaan, verbindingen die tijdens organische rottingsprocessen vrijkomen en fotonemissie kunnen veroorzaken.

5 PFAS (poly- en perfluoralkylstoffen) staan ook wel bekend onder de naam 'forever chemicals' (eeuwige chemicaliën). Het gaat hierbij om een groep van 4.700 zeer hardnekkige chemische stoffen die niet voorkomen in de natuur. Tot op heden zijn het de meest hardnekkige synthetische chemische stoffen die we kennen; ze worden nauwelijks afgebroken in een natuurlijke omgeving en worden over de hele wereld tevens aangetroffen in het bloed en de moedermelk van mensen en dieren.

Door het veenmoeras en de bewoners ervan in elkaar over te laten lopen ontstaat een speculatieve wereld waarin mensen hun zelfvoorzienende levensvorm hebben overstegen en een nieuwe vorm van subjectiviteit hebben bereikt. In de zinnenprikkende, toegankelijke installatie kan het publiek een omgeving ervaren waarin de grenzen tussen mensen, kunstvoorwerpen en het landschap zijn vervaagd. Tonn zet in haar oeuvre voortdurend vraagtekens bij de zogenaamd scherpomlijnde scheidslijn tussen mensen en hun omgeving. Als alternatief opereert Tonn in haar praktijk in het vage gebied daartussenin, een gebied waar haar hybride, interactieve installaties en objecten onze perceptie van wat een lichaam is, en waar het begint en eindigt, op de proef stellen.

*

Wat betekent het om een subject te zijn in een tijd waarvan wordt beweerd dat deze tegelijkertijd zowel meer-dan-menselijk als minder-dan-menselijk is? Meer dan menselijk vanwege de meervoudige transformaties en technologische vorderingen, en minder dan menselijk vanwege de onmenselijke economische en maatschappelijk polarisaties en onomkeerbare verwoesting van het milieu. De vraag is dus eigenlijk: Wie zijn wij? Rosi Braidotti⁶

Zoals filosoof Rosi Braidotti stelt, bevinden 'wij' ons op dit moment in een transformatieproces naar een post-humanistische en post-antropocentrische staat van zijn die stevig verankerd is in de materiële wereld. Deze transformatie naar het post-humane is zowel geworteld in overeenkomsten als in verschillen, in menselijk en meer-dan-menselijk, omdat "[...] wij allemaal, ondanks alles, variaties op een gemeenschappelijk thema zijn. In andere woorden: hoe strakker we onszelf afbakenen – ten opzichte van bijvoorbeeld het milieu, de samenleving en relaties – binnen dezelfde levende materie, hoe meer we van elkaar zullen verschillen."⁷ Het proces van het post-humaan worden doelt niet op een transitie van de ene naar de andere staat van zijn of naar een ander materie. Het heeft eerder te maken met het verwezenlijken van de relationele affectiviteit die altijd al kenmerkend is geweest voor het leven op Aarde, gecombineerd met de aanbeveling om dit ruimhartig te aanvaarden en hiernaar te handelen in tijden van ernstig ecologisch verval. Maar terwijl wij in het werk van Sissel Marie Tonn de mogelijkheid hebben om post-humaan te worden, blijven technologische extractieprocessen dag na dag doorgaan met het verder vergroten van de door de mensen toegebrachte schade aan de biosfeer. Tonn heeft van het veenmoeras een opzichzelfstaande wereld gemaakt en daarmee een uitbundig portaal geopend voor de post-humane verbeeldingskracht. Ze nodigt ons hiermee niet alleen uit om meer inzicht te krijgen in de belangrijke ecologische rol van het veenmoeras, maar ook om de culturele en spirituele banden die we ermee hebben te heroverwegen.

Een belangrijke inspiratiebron voor Tonns benadering van 'worlding', oftewel het creëren van een nieuwe wereld, is het werk van schrijfster Ursula K. Le Guin, die in 1986 auteur was van *The Carrier Bag of Fiction*. Deze korte tekst, waarvan de stijl binnen het sciencefictiongenre valt, biedt een alternatieve kijk op het verhaal van de mensheid aan de hand van de uitvinding van de draagtas in plaats van wapens. Ter compensatie van de tekortkomingen van het gangbare narratief van de menselijke ontwikkeling waarin de held en het conflict centraal staan, beweert Le Guin dat een container, verpakking of omhulsel (hier vertegenwoordigd door 'de draagtas') het eerste culturele hulpmiddel moet zijn geweest. Of het nu in de vorm van een kom, een mand, een buidel, een buik of een huis is, een draagtas stelt mensen in staat dingen die nuttig, eetbaar, mooi of heilig zijn op te slaan, te bewaren en te koesteren. Als we het beuken, steken en moorden van het wapen zouden vervangen door het dragen van een tas, welke verhalen zouden er dan ontstaan? En welke vorm van sciencefiction zou boven komen drijven als de progressieve, op techniek gebaseerde en heldhaftige richting van de tijd plaats zou maken voor de vele nesten op aarde waarin leven en dood elkaar afwisselen in een voortdurende kringloop?

Je zou kunnen zeggen dat *The Portal* ook een draagtas is, voor de mijmeringen van de duizenden jaren oude veenlijken en het gefluister van post-humane subjectiviteiten die zich diep in de dikke, sponzige lagen van het drasland hebben verscholen. Zoals Tonn schrijft, dragen veenlijken "zowel het heden als het verleden," in zich, "terwijl ze verward blijven in een intieme relatie met de omgevingen die wij, de levenden, voortdurend blijven vormen en hervormen naar onze eigen behoeftes."⁸ Zou een post-humane transitie, waarbij lichamen niet meer gezien worden als uniek of uitsluitend menselijk, kunnen leiden tot nieuwe en oprechte pogingen om ecosystemen te beschermen?

6 Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge* (Cambridge: Polity Press, 2019), pagina 42.

7 Ibidem, pagina 45.

8 Sissel Marie Tonn, 'We are all bog bodies' in *Becoming Geological* (Rotterdam: V2_, 2022), pagina 181.

3D scanning at Drents Museum. Photo Credit: C. Tang

Photo credit: Moesgaard Museum

Sissel Marie Tonn
THE PORTAL
2 september – 19 november 2023

Curator: Niekolaas Johannes Lekkerkerk
Assistent-curator: Sergi Pera Rusca
Tekst: Sergi Pera Rusca
Vertaling: Marie Louise Schoondergang
Grafisch ontwerp: Sabo Day en Augustinas Milkus
Projectleider productie en publicaties: Eva Burgering
Projectleider educatie: Fleur Knops
Marketing, communicatie en PR: Daan Veerman
Technische ondersteuning: Menno Verhoef en Stefan Bandalac

Deze tentoonstelling werd mogelijk gemaakt met steun van:

Gieskes-Strijbis Fonds
Gemeente Delft
Mondriaan Fonds
Stroom Den Haag
Stichting Stokroos
Stichting Niemeijer Fonds
Danish Art Council

Dankbetuigingen:

***Sphagnum Time (Braiding Fates)*, 2023**

3-kanaals video, 8-kanaals geluid.

Gemaakt door: Sissel Marie Tonn

3D modeling, world-building, en script: Sissel Marie Tonn

3D technicus: Joonas Hyvönen

Unity environment adviseur: Joost Eggermont

Mocap ontwerper: Enrique Arce Gutierrez

Projectondersteuning: CheeYee Tang

Muziek en geluid: Jonathan Chaim Reus

Zangers: Faye Houston a.k.a. FayeK-47, Campbell Austin a.k.a. C.T. Burnige, Kassia Zermon a.k.a. Bunty

Opnametechnicus: Dylan Beattie

Luchtacrobaat: Suzanne de Bekker / The Aerialettes

***Ground Sensing*, 2023**

keramiek van steen en aardewerk, touw, moerasplanten

Gemaakt door: Sissel Marie Tonn

Geproduceerd door: Fablab EKWC.

Tentoonstellingsontwerp: Harriet Rose Morley met Alex Burch

Met speciale dank aan: Carsten Tonn-Petersen, Bjorn Robroek (Aquatic Ecology & Environmental Biology, Radboud Universiteit Nijmegen), Jasper Coppes, Pauline Asingh (Moesgaard Museum), Richard Lindsay, Floor Huisman.

Bronmateriaal De fictieve veenlijken in deze installatie bevatten 3D- en CT-scans van echte, bestaande veenlijken, getraceerd met steun van het Drents Museum in Assen (Emmer-Erfscheidenveen Man, Erica arm, Exloërmond Man, Yde Girl). CT scans van het Grauballe Man werden vriendelijk verstrekt door Chiara Villa and Niels Lynnerup (Afdeling Forensische Geneeskunde, Sectie Forensische Pathologie, Universiteit van Kopenhagen, Denemarken).

RADIUS

Center for Contemporary Art and Ecology
Kalverbos 20
2611 XW, Delft
The Netherlands
info@radius-cca.org
www.radius-cca.org

Photo credit: Sissel Marie Tonn

